

GJALLARHORNET

Utgives av Svenska Arkeologiska
Samfundet

Årgång 30. Nr.1. 2010

SVENSKA ARKEOLOGISKA SAMFUNDETS ÅRSMÖTE 2010

Plats: Hörsalen, Statens historiska museum

Tid: Måndagen den 26 april, kl. 9.00

Dagordning för årsmötet

1. Mötets öppnande
  2. Frågan om mötets behöriga utlysande
  3. Fastställande av dagordning
  4. Val av mötesordförande, mötessekreterare samt två justeringsmän tillika rösträknare
  5. Upprättande och justering av röstlängd
  6. Verksamhetsberättelse (utdelad)
  7. Bokslut (utdelad)
  8. Revisionsberättelse
  9. Frågan om ansvarsfrihet för styrelsen
  10. Styrelsen förslag till budget för 2010 (utdelad)
  11. Val av styrelseordförande
  12. Val av övriga styrelseledamöter (ett år) och suppleanter (ett år)
  13. Val av två internrevisorer och två revisorssuppleanter
  14. Val av valberedning
  15. Fastställande av eventuella avgifter
  16. Meddelande om beslut om stipendier ur Rosa och Valter Tengborgs stipendiefond
  17. Ärenden väckta av ledamöter
  18. Övriga frågor
  19. Mötets avslutande
- OBS! Förslag som ledamot vill ha behandlat på årsmötet lämnas till styrelsen i god tid före årsmötet. Maila eller posta förslag senast 26 mars till ordföranden Tore Artelius, Riksantikvarieämbetet, UV Väst, Kvarnbygatan 12, 431 34 Mölndal, e-post tore.artelius@raa.se.

ARCHAEOLOGISTS WITHOUT BORDERS?

The 9th Biannual meeting of the Swedish Archaeological Society
April 26–27, 2010
at the Museum of National Antiquities, Stockholm

Program

April 26, 14.00–17.30

14.00–14.10

Welcome by Lars Amréus, Director

General of the Museum of National
Antiquities, Sweden

14.10–14.30

Introduction by Tore Artelius, Chairman
of the Swedish Archaeological Society

14.30–15.15

Presentation of the new exhibition “The
history of Sweden” by Senior Antiquarian

Elisabet Regner

15.15–15.45

Coffee

15.45–17.30

Panel discussion with invited speakers,
Lars Amréus, Tore Artelius & Elisabet

Regner

18.30–22.00

Dinner

April 27, 9.30–16.45

9.30–10.00

Coffee

10.00–10.45

Siân Jones, Manchester University, UK

10.45–11.30

Sophie Jackson, Museum of London, UK

11.30–12.45

Lunch

12.45–13.30

Anders Högberg, Malmö Museer, Sweden

13.30–14.15

Nathan Schlanger, INRAP (Institut

National de Recherches Archéologiques

Preventives), FRANCE

14.15–15.00

Liv Nilsson Stutz, Emory University,
USA

15.00–15.30

Coffee

15.30–16.15

Cornelius Holtorf, University of Kalmar,
Sweden

16.15–16.45

Final discussion and closing remarks by
Tore Artelius, SAS

Plats

Historiska museet, Hörsalen
Narvavägen 13-17
Stockholm

Kostnad och alternativ

Alternativ 1

Konferensdeltagande samt kaffe och
kaka/smörgås vid tre tillfällen under
konferensen. Pris: 150 kr.

Alternativ 2

Konferensdeltagande med kaffe och
kaka/smörgås vid tre tillfällen under
konferensen, samt kvällsbuffé i
Barockhallen på Historiska museet den 26
april. Kvällsbuffén består av varmrätt, ett
glas vin/öl/alkoholfritt alternativ, samt
kaffe med tryffel. Pris: 400 kr.

Lunch

Lunch under konferensen ombesörjes av
varje deltagare på egen hand.

Anmälan

Bindande anmälan skickas per post eller e-
post till Anna Arnberg senast den 12
april. I anmälan anges vilket kostnads-
alternativ som önskas, samt om du är
vegetarian eller allergisk mot något.
Eftersom antalet platser är begränsat
erhålls mer utförlig information om
betalning efter mottagen anmälan.

Observera att mötet hålls på engelska.

Anna Arnberg
Kyrkogårdsvägen 47, 2 tr
121 33 Enskededalen
anna.arnberg@kmmmd.se

Arkeologi i Stockholms län 2009

Den 4 februari hade länsstyrelsen i Stockholms län för femte gången ett seminarium om arkeologi i länet 2009. Länsantikvarie *Mats Jonsäter* hälsade välkommen och sedan följde en rad ytterst intressanta föredrag åtföljda av frågestunder. Förmiddagen koncentrerades i hög grad på stenåldersundersökningar i länet. *Michael Olausson* ledde seminariet.

Michel Guinard, Societas Archaeologica Upsaliensis, berättade om stenålderslandskapet vid Albyberg i Haninge. På mellan 75 – 25 m höjd och på små bergknallar finns mindre boplatser i skyddade lägen. Inte mindre än 16 stenåldersboplatser, 4 gränsrösen, en skålgropshäll och 8 områden med hålvägar konstaterades vid inventering. Kvarts påträffades på 12 lokaler – från 55 m över havet till 40 m över havet. Boplatserna antas vara använda under kort tid i en typisk skärgårdsmiljö.

Doktorand *Elin Fornander*, Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet, berättade om ett pågående projekt kring mellan- och neolitiska aktiviteter

på Södertörn under titeln ”Tillbaka till Korsnäs”. Undersökningar på platsen (Grödinge socken) har förekommit sedan 1930 med intressanta fynd, bl a ett brett spektra av fisk, t ex torsk. På en yta av ca 94 000 m² har gropkeramik botten och efterlämnat föremål. Universitetet planerar seminariegrävningar i maj 2010, t ex skall ritual och vardag undersökas, om det finns hyddlämningar, rumslig organisation, vidare vilken matkultur som rådde (fauna, diet, kärnanvändning). En jordkemiexpert skall undersöka, varför materialet i området fläckvis är så välbevarat (bl a organiskt material), t ex vilka mineraler finns i marken. Fiskben skall tas tillvara.

Professor *Lars Larsson*, arkeologiska institutionen, Lunds universitet, berättade om sina undersökningar i Stensborg, Grödinge socken. Temat gällde ”Massbrännoffer i det tidiga bondesamhället”. Han erinrade om de kända tidigneolitiska samlingsplatserna i Europa, t ex de danska och i Skåne (Österlen) med brända flintrester och hundratals brända yxor liksom brända människoben. I Grödinge, Stensborg, på 35 m över havet, finns en boplatz på en skyddad plats vid

en forntida havsvik. Vid undersökningar 2008 och 2009 påträffades i små gropar i lera brända och sönderslagna föremål. Ovanpå har lera lagts i vilka föremål har placerats. Vidare påträffades små svarta fläckar. Dessa visade sig vara brända sädeskorn. Inte mindre än ca 7 000 sädeskorn fanns på platsen! Troligen är det Nordeuropas största förkolnade sädesfynd. Det har varit emmer, spelt, brödvete och naket korn. Säd har helt enkelt använts som bränsle! Dateringen är från sen trattbägartid. Mest intressant var dock mängden brända flintföremål, t ex flintyxor. Allt var omsorgsfullt bränt och deponerat. Befintliga yxor hade ”dödats” på samma sätt som skett i Sydskandinavien. Bara några hela tunnackiga yxor påträffades, medan mejslar i de flesta fall var hela. Uppe på en förhöjning fanns mycket material av bergart, som inte påträffades vid grävning på åkern.

Lars Andersson från Stockholms läns museum, talade om ”Hem till Jarlabanke – Är de begravda vid Broby” – en redovisning av undersökningar 1995, 2007 – 2009. Här rörde det sig om tusentalet e. Kr. Skelettfynden har satts i samband med Jarlabanke-ätten. En utställning

öppnas i februari på Läns museet om Estrid, Jarlabankesläkten, med en anatomisk rekonstruktion av henne. Ett väl avgränsat gravfält med skelettgravar har undersökts. Gravarna är mycket enhetliga. Det har varit fråga om en *kristen gravgård* avskild från området i övrigt! DNA-prov har tagits på tre individer men resultat fanns inte vid tiden för föredraget.

Sven Isaksson, Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet, redogjorde för en intressant undersökning av förhistorisk kärnanvändning i östra Mellansverige. Extraktion av biologiskt material har skett ur keramikskärvor från ca 300 kärl. Det rörde sig bl a om lepider från marina och aquatiska rester, t ex vegetabilier (knepigt att skilja dessa från fisk) och också terrestra animalier. Kärl har använts på många olika sätt. Mat har tillagats på skilda vis! Trattbägarkulturen representerar en annan kokkonst än gropkeramikernas. Under bronsåldern var kärnanvändningen mycket enkelspårig. Spår av tjära i kärl kommer fram vid extraktion. Tydligt har kärl tätats genom impregnering av tjära!

Anna Arnberg, Johan Runer och Bengt Windelhed, institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms universitet, berättade om grävningarna i ”Karsvik i Bromma – en plåtåhusmiljö i norra Ängby”. Jag har skrivit om plåtåhuset i tidigare års Gjallarhorn och med Bengt 2009 om våra grävningar i järnåldersgårdens stensträngar (se Gjallarhornet 2009: 3 och 4, grävningar som Bengt redogjorde för vid seminariet). 14C-prov från härdgrop i den västra terrassen med ett mesulåhus dateras till 420 - 560 e. Kr. 14C-datering förväntas från den brända trästolpe, som påträffades i plåtåhuset. Få fynd fanns, därför att huset var påtagligt ”städat”. Utanför en ränna i väst fanns en rituell deposition – ett keramikkrärl med lite brända ben. I stensättningen väster om plåtåhuset har förekommit rituella aktiviteter. Inom en stencirkel fanns t ex brända ben av spädgris men även sädeskorn, hasselnötsskal. Fynd var bl a en blå pärla, fragment av brynen och en kniv. Datering är vikingatid, men stensättningen kan ha anlagts sen bronsålder/tidig äldre järnålder.

Johan Rönnby och Andreas Olsson, Södertörns högskola, berättade om

marinarkeologiska undersökningar i Birkas hamnområde. Undervattensarkeologiskt material i form av pålverk mm finns rikligt utanför Svarta jorden i den forntida hamnen. 14C-dateringar från Birkas timmer är från 600-talet till 900-talet. På botten finns ett djupt kulturlager med mycket bevarade vardagsföremål från staden, troligen nedspolade längs gator ned i sjön. Det rör sig djurben, huggen träflis, delar av verktyg, träpluggar/dymlingar, pärlor, spännbuckla, bryne mm. En bränd vikingatida plankor har tagits upp. En drygt 8 m lång kölstock till ett vikingatida skepp är snett nedstucket i botten. I närheten finns spant från ett skepp. Flera hamnar tycks ha funnits runt ön, t ex Salviksgropen och Korshamn (den senare med tydliga bryggrester på land ovanför hamnen).

Sten Tesch berättade om båtgraven vid Mörby, Turinge socken. Båtgraven är ett tidigt 70-talsfynd, som inte fått särskild uppmärksamhet. Båten, framkommen av en tillfällighet, fanns i ett gravfält sydligaste del (med en underliggande boplats). Den var ”förtöjd” intill gravfältet, som hade 69 gravar samt trettiotal barngravar - ett blandat gravfält från sen yngre

järnålder/ tidig medeltid. Båten var en stockbåt med spetsig för och akter. Ca en fjärdedel av kända båtgravar är stockbåtar! Bland fynden fanns 250 nitar. Båten hade 2 bordgångar, 5 spant, 3 par roddare och var 7 – 7,5 m lång. Andra fynd var pärlor, spännen, kniv, hästbetsel, dragkrog och fragment av textilier (mönstervävda tyger i siden från gammalpersiskt område)!

Anders Wikström, Sigtuna museum, berättade slutligen om utgrävningar i Dominikanerkonventet i Sigtuna beläget strax söder och intill Mariakyrkan. Doktorand *Andrea Viberg*, redogjorde för georadar-undersökning av området. Bilderna visade tydligt konventets murar.

Avslutningsvis redovisade Jan Dunér, länsstyrelsen, statistik över uppdrag för åren 2006 -2009 och preliminära uppgifter för 2010.

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@localnet.net

Till de sökande av Svenska Fornminnesföreningens stipendier 2010

Styrelsen för Svenska Fornminnesföreningen har vid möte den 15 februari 2009 beslutat att utdela stipendier ur föreningens fonder enl följande.

5.000 till FM Peter d'Agnan
till forskning kring Gotlands medeltida fiskelägen.

5.000 till Doktorand Miriam Hoffmann, Kiel
till forskningsresa till Sverige för studium av medeltida målningar från Lübeck.

5.000 till FM Cecilia Ljung, Stockholm
till inventeringsresa till Gotland för studium av tidigmedeltida gravmonument

5.000 till FD Ing-Marie Nilsson, Lund
till studium av medeltida dopfuntar i Halland.

5000 till FM Lars Nylander, Harmånger
till inventeringsresa till Götaland för studium av medeltida kyrklig konst, särskilt träskulptur

5.000 till FM Ylva Sjöstrand, Stockholm
till studieresa till hällmålningar i sydöstra Finland.

Stipendiemedlen kommer att utbetalas under april månad. Eventuella frågor kan ställas till skattmästaren, Stig Kangas stig.kangas@bakertillystockholm.se
Tel 08 7876 200/04
Mob 0708 676204

Jan Peder Lamm
Janpeder.lamm@bredband.net
Stipendiesekreterare

Apuolė. Ausgrabungen und Funde 1928-1932

Jan Peder Lamm (red.)

Universitetet i Klaipėda och Statens Historiska Museum, Klaipėda 2009

Få svenskar känner till att svensk-litauiska utgrävningar ägde rum i Litauen 1931 på ett av landets största borgberg. Det ligger i Kurland och heter Apuolė. Det var professor Birger Nerman, som tillsammans med K. A. Gustawsson, E. Sörling, Jan Erik Anderbjörk, Erik Bellander och Elis Behmer samt litauiska kollegor där genomförde en intensiv grävningsskampanj sensommaren 1931. Känt sedan länge är däremot Nermans grävningar i lettiska Grobin. Apuolė ligger några mil söder därom på den litauiska sidan om gränsen. Till minne av Apuolė-grävningen har nu boken ”Apuolė.

Ausgrabungen und Funde 1928-1932” publicerats. Utgivare är universitetet i Klaipėda tillsammans med Statens Historiska Museum i Stockholm.

Docent Jan Peder Lamm har förtjänstfullt sammanställt Nermans anteckningar (gjorda på tyska) och de dagboksuppteckningar, som litauiska och lettiska

forskare gjorde under sina grävningar åren 1928 – 1932. Skriften har också ett avslutande avsnitt författat av den litauiske arkeologen Gintautas Zabiela, som beskriver de problem som litauisk arkeologi mötte under det turbulenta 1900-talet med kort tids frihet följt av sovjetisk ockupation och sedan åter självständighet.

Medan Nermans grävningar kännetecknades av omsorg och noggranna noteringar om fynden och deras läge blev de litauiska grävningarna inte utförda med samma moderna teknik. Tyvärr har dessutom många litauiska anteckningar och fynd försvunnit under den svåra krigs- och ockupationstiden på 1900-talet – åter andra fynd har sammanblandats med fynd från andra platser.

Grävningarna i den stora vallen på berget påvisade fyra olika byggfaser. I den äldsta delen av vallen påträffades armringar från ca 200 – 400 e. Kr. Vallen var enligt Nerman formligen späckad (”gespickt”) med pilspetsar. Talrikast bland fynden från själva borgplatån var keramikskärvor, som kunde hänföras till två tidshorisonter. Den äldre keramiken stämmer

påfallande väl överens med fastlands-svensk och gotländsk från ca 650 – ca 800/850 e.Kr. Keramiken tyder på svensk bosättning på platsen. Den yngre keramiken är typisk för 1000-talet e. Kr.

Invånarna under den tiden var kurer, vilket framgår av fynd från grävningar i gravfältet. Förutom keramik fanns även på borgplatån ett åttiotal pilspetsar av de vanligaste skandinaviska formerna. Tydligt har massor av pilar skjutits upp mot borgen. De påträffades på en tidshorisont med tyngdpunkt i 800-talet.

Grävningar i gravfältet resulterade i fynd från dels 200-talet, dels 1000-talet.

Fynden var bl a nålar, fibulor, hals-, arm- och fingerringar av brons, bronsarmringar, spiralpärlor av brons, beslag till dryckeshorn, bärnstens- och glaspärlor.

Fynden är dels av typiskt ostbaltiskt, kuriskt ursprung, dels även import från Gotland, som under 1000-talet hade en livaktig handel med den östliga delen av Östersjöområdet.

Skriften konfirmerar Rimberts uppgifter om att staden Apuolė, som låg i kurernas land, utsattes för anfall av vikingar. Om

att så verkligen var fallet, vittnar mängderna av pilspetsar med klart svenskt ursprung. Slutsatsen är att svenskar någon gång i mitten av 800-talet anföll och erövrade borgen och sedan lämnade den.

Utgrävningarna i Apuolė och i Grobin vittnar om att de svenska vikingatågen i österled sattes in betydligt tidigare än vad som hittills varit känt.

Det är en intressant och läsvärd arkeologisk skrift om ett av de viktigaste kvarvarande fornminnena i Litauen – ett borgberg som uppvisar kulturlager under hela första årtusendet och en bit in i det andra. Det är bara en ytterst liten del av borg och gravfält som grävts. Några provgropar har gjorts i vad som kan vara själva samhället i närheten av berget. Mycket återstår att göra och det kommer också att ske! Planer finns nu på att åter ta upp forskningen om Apuolė och med svenska forskares hjälp! Tyvärr säljs boken inte i Sverige – endast i Litauen – men den finns på svenska bibliotek! I Litauen kostar boken 40 litas, dvs. drygt 210 svenska kronor.

Tilläggas kan att Birger Nerman förde med sig det av svenskarna gjorda

Inför 2009 års firande av Litauens 1000-årsjubileum som statsbildning utgavs ett antal frimärksblock som skildrar Litauens historia. Det första kom redan 2002 .Det består av fyra frimärken. I nedre vänstra hörnet ser vi ett vikingaskepp med hänvisning till Rimberts uppgift att Apuolė år 853 anfölls av vikingar. I mittfältet ser vi Kernavė den vid sidan av Apuolė mest kända av Litauens cirka 1000 fornborgar. Blocket är graverat av H. Ratkevičius. Återgivet med tillstånd av Lietuvos Paštas.

fyndmaterialet till Stockholm för konservering och dokumentation. Här kom det på grund av de genom kriget och sovjetockupationen avbrutna förbindelserna med Litauen att i nästan 80 år bli kvarliggande i Historiska museets magasin. Men i samband med bokens utgivande har det i september 2009 genom Jan Peders förmedling återförts till sin rätt-

mätiga ägare, armémuseet i Kaunas.

Återlämnandet blev mycket uppmärksammat och föremål för både radio- och TV-inslag.

Nils Ringstedt

Nils.Ringstedt@glocalnet.net

Samfundet reser till arkeologiska platser i Syrien och Jordanien

Tillräckligt antal anmälda finns för att den spännande resan till Syrien och Jordanien 17 – 29 oktober 2010 blir av. Det finns dock flera platser kvar så intresserade har möjlighet anmäla sig till Paradisresor. Det bör dock ske snarast. Det är viktigt med tidiga bokningar eftersom kvarvarande platser finns förbokade från Arlanda och från Landwetter. Ingen plats finns kvar från Kastrup – men ibland går det att byta om det inte är för sent. Adressen till Paradisresor är info@paradisresor.se. Ta chansen att följa med på denna högintressanta resa – se Gjallarhornet 2009:4 för detaljer och priser!

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@globalnet.net”

Bronsålder i Stockholms län – aktuell forskning

Seminarium på Stockholms läns museum 18-19 september 2010

Seminarier arrangeras av arkeologisektionen vid Stockholms läns hembygdsförbund i samarbete med Stockholms läns museum

Plats: Dieselverkstaden, Markusplatsen 17, Sickla, Nacka

Tag t.ex. buss 71, 401, 403-414, 420, 422 från Slussen eller Saltsjöbanan till Sickla

Moderator: Peter Bratt

18 september

10.00 Välkomstkaffe och registrering

10.30 *Inledning:* Peter Bratt, chef

Stockholms läns museum och Nils

Ringstedt, ordf. Stockholms läns hem-

bygdsförbunds arkeologisektion

10.45 Sven-Gunnar Broström och

Kenneth Ihrestam: *Hur många hällristningar finns det i Stockholms län?*

11.20 Thomas Eriksson: *Kärl, seder*

och externa kontakter

12.00 Mattias Pettersson och Roger

Wikell: *Bronsålder i Stockholms skärgård – exemplet Ornö*

12.30 Lunch på egen hand

13.30 Susanne Thedéen:

Demonstrativa depositioner. Ett försök till förståelse av depåer och lösfynd från bronsålder i Stockholmstrakten

14.05 Roger Wikell och Mattias

Pettersson: *Skålgropar och skärvtenshögar i Turinge*

14.40 Kjell Andersson: *Sjurån – kult- och begravningsplats*

15.10 Kaffe

15.30 Jonathan Lindström:

Bronsålderns samhälle i ljuset av ett yxmord vid Mälarens strand

16.20 Avslutningsord, Peter Bratt och Nils Ringstedt.

19 september

10.00 – 13.00 Exkursion till

Hallunda under ledning av Sven-Gunnar

Broström. Buss avgår från Klarabergs-

viadukten kl 10.00. De som inte avser

följa med bussen samlas 10.30 vid

Hallunda tunnelbanestation, bussen

kommer till bussterminalen där. Medtag gärna matsäck.

Logi mellan lördag och söndag ordnas av deltagarna själva.

Anmälan & betalning

Anmälan till

jan.owe@bredband.net, 08-38 71 39 el. 0730-894 884, sätt in 150:- på Plusgiro 497 36 80-4 (*Stockholms läns hembygdsförbunds arkeologisektion*), senast den 20 augusti.

Nya ledamöter

Vid Samfundets styrelsemöte 13 november 2009 föreslogs följande personer till inval:

Marta Lindeberg

Årsavgift 2010

Ett nytt år har anlänt och med detta en ny årsavgift. Avgiften är fortfarande 100 kronor och kan betalas in redan nu.

Om du ännu inte betalt årsavgiften för 2009 går det även bra att betala bägge årsavgifter samtidigt. Avgiften är låg, men mycket viktig för Samfundets arbete.

Årsavgiften sätts in på Svenska Arkeologiska Samfundets plusgirokonto 351210-0.

Glöm inte att notera avsändare och att inbetalningen avser årsavgift för 2010, alternativt för 2009 och 2010.

Adressändring eller e-post?

Vi vill också påminna alla som bytt adress eller e-postadress att meddela detta till Anna Arnberg, som har tagit över ansvaret för Samfundets ledamotsregister.

Anna nås på e-post:

anna.arnberg@kmmd.se

eller postadress Kyrkogårdsvägen 47, 121 33 Enskededalen.

GJALLARHORNET

Deadline för nästa Gjallarhornet är 30 april. Bidrag skickas till Anders Hansson, helst med e-post: anders.hansson@jamtli.com

Alternativt: Anders Hansson, Jamtli, Box 709, 831 28 Östersund.

HEMSIDA

Besök Samfundets hemsida !

www.arkeologiskasamfundet.se